

1. Кримінологічна характеристика наркоманії та незаконному обігу наркотичних засобів

Незаконний обіг наркотиків — це складне і суспільно небезпечне явище, що має як медичне значення (використання наркотичних засобів у лікуванні), так і руйнівні наслідки. Йдеться про деградацію особистості наркозалежних, зростання кримінальних правопорушень, зниження інтелектуального й економічного потенціалу суспільства, погіршення генофонду, викривлення економічних процесів через «відмивання» грошей, корупцію та вплив злочинних структур на державну політику.

Цей вид злочинної діяльності є надзвичайно прибутковим — прибутки обчислюються мільярдами доларів. Більшість країн визнають його небезпечним і караним, а окремі прояви — як тяжкі чи особливо тяжкі злочини. Основна загроза — в організованості злочинних угруповань, які встановлюють контроль над ринком, кооперуються між собою, проникають у державні інституції та виходять за межі національних кордонів, провокуючи міжнародні конфлікти.

Загалом, незаконний обіг наркотиків деструктивно впливає на економіку, соціум, мораль і молодь, становлячи пряму загрозу національній безпеці України.

Законодавцем визначено, що **наркоманія** – психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною. Особа, хвора на наркоманію – особа, яка страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від наркотичного засобу чи психотропної речовини, і якій за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до цього чинного законодавства, встановлено діагноз «наркоманія»¹. **Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів** – це діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори

З вищезазначеного поняття можна визначити основні **ознаки незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів**:

- створення умов, що сприяють вступу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у незаконний обіг;

---

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text>

- вчинення незаконних операцій з наркотиками, що обов'язково включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- сукупність недозволених чинним законодавством суспільно небезпечних діянь, що виражаються у культивуванні наркомістких рослин; розробленні, виробництві, виготовленні, зберіганні, перевезенні, пересиланні, придбанні, збуті, ввезенні на територію України, вивезенні з території України, транзиту через територію України, використанні, знищенні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- одержання прибутку від незаконних операцій з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами;

- наявність сировинної бази (наркомістких рослин) або сталих зв'язків з джерелом придбання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів;

- наявність приміщення та інших технічних засобів для розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- чітка система незаконних дій з наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами;

- транснаціональний характер щодо незаконних діянь з ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- наявність корумпованих зв'язків у правоохоронних органах. Особливо вони потрібні для успішної контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Наступним видом злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків є **наркобізнес**. Прогресуюче зловживання наркотиками, різкий ріст цін на них, збільшення кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з наркотиками – створює сприятливі умови для появи злочинних угруповань, що здійснюють їх організований збут (наркобізнес).

Наркобізнес - законна або незаконна економічна діяльність, що пов'язана з культивуванням, виробництвом і торгівлею наркотичними засобами, психотропними речовинами і прекурсорами з метою отримання прибутку².

Наркобізнес ведуть організовані злочинні угруповання, які отримують значні прибутки та легалізують їх через інвестування у легальний бізнес. Така діяльність має ознаки організованої злочинності: ієрархічна структура, чіткий розподіл ролей, дисципліна, а також зв'язки з корумпованими чиновниками.

Однак не вся злочинна діяльність, пов'язана з наркотиками, є наркобізнесом. Наприклад, **внутрішньогруповий збут** виникає серед груп наркозалежних («сімей»), які спільно закупають наркотики для власного

---

²Наркотики: соціальні, медичні і правові аспекти: довідник / авт.-скл.: І. М. Кузнецов, С. К. Купрейчик. Мн.: Нове знання, 2001. 400 с

вживання. **Міжгруповий збут** — це обмін або продаж наркотиків між такими групами для відшкодування витрат.

Обидва ці випадки не мають ознак наркобізнесу, оскільки не ґрунтуються на систематичному отриманні прибутку. Наркобізнес — це кримінальна професійна діяльність із постійним доходом і корисливою метою.

Тому необхідно **виділити основні ознаки, які притаманні саме наркобізнесу:**

- масштабність незаконних дій з наркотиками;
- особлива конспіративність наркоділків, аж до переходу на нелегальне становище у випадку виявлення;
- високий рівень організації злочинних формувань;
- надприбутковість злочинного промислу;³
- нерідко наявність легального бізнесу; – заздалегідь сплановане та кваліфіковане вчинення кримінальних правопорушень;
- наявність усталеного джерела для придбання наркотичних засобів.

Наркобізнес складається з декількох взаємопов'язаних **етапів (стадій):**

- 1) виробництво, закупівля або викрадання наркотичних засобів;
- 2) доставка їх до місця реалізації;
- 3) збут (продаж) таких засобів споживачам.

В залежності від певних особливостей наркобізнес може бути класифікований на три **підвиди:**

1) Перший характеризується таким розвитком (необов'язково він проходить всі перелічені етапи):

- незаконне культивування наркомістких рослин;
- виготовлення з них наркотичної сировини;
- транспортування цієї сировини;
- її збереження;
- виготовлення наркотиків, придатних до вживання (екстрагування, рафінування тощо);

- створення клієнтури, утримання наркопритонів; оптова і роздрібна торгівля наркотичними засобами;

2) Другий підвид характеризується викраденням наркотичної сировини або готових лікарських препаратів наркотичної дії з хімфармпідприємств, аптек, лікувальних закладів та їх наступний збут скупникам-оптовикам, які у свою чергу, продають їх своїм клієнтам-споживачам.

3) Третій підвид характеризується викраденням хімічних реагентів, з яких виготовляються синтетичні наркотики у хімлабораторіях, які обладнуються безпосередньо на виробництві, в дослідній лабораторії, у вузі або за місцем проживання злочинців; подальші етапи аналогічні наведеним вище.

Останнім часом зростає **контрабанда наркотиків** з пострадянських країн та дальнього зарубіжжя до України. В обіг потрапляють навіть «важкі»

---

³ Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. та ін. Кримінологія: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужа. Київ: Атіка, 2003. С. 188

наркотики — героїн і кокаїн, оскільки в Україні є споживачі, готові платити за них більше, ніж у західних країнах.

Це свідчить про наявність **транснаціонального наркобізнесу** — особливо небезпечної форми організованої злочинності. Він представлений чітко структурованими, добре законспірованими угрупованнями, які займаються міжнародним обігом наркотиків із метою стабільного отримання надприбутків. У своїй діяльності такі структури використовують як державні органи, так і громадські інституції.

Транснаціональному наркобізнесу, більше ніж іншим напрямом організованої злочинної діяльності, властиві такі ознаки:

а) ієрархічна і багатоструменева структура кримінальних формувань, що передбачає чітке підпорядкування груповій дисципліні та вказівкам організатора;

б) організаційна стабільність наркооб'єднання;

в) завчасна підготовка, планування і кваліфіковане вчинення кримінальних правопорушень;

г) функціональна диференціація членів злочинного об'єднання (розподіл ролей між ними, у тому числі й при виборі і вербуванні співучасників);

д) наявність ретельно замаскованих зв'язків, що базуються на чіткій самоорганізації, високому рівні конспірації;

є) продумана підготовка засобів реалізації і збуту наркотиків;

ж) стійка спрямованість на створення корумпованих зв'язків у правоохоронних органах;

з) чітка система дій, пов'язаних з незаконними операціями з наркотиками;

і) монополізація прагнень до поставлених цілей;

к) гостра конкурентна боротьба і суперництво, що існують між окремими формуваннями наркомафії поряд зі злочинними контактами і взаємодією, які нерідко набувають форм озброєного протистояння та фізичного знищення на ґрунті розподілу і перерозподілу ринків збуту.

Міжособна боротьба у наркосередовищі сприяє формуванню впливових синдикатів. Наркобізнес, особливо транснаціональний, стимулює зростання загальнокримінальної та економічної злочинності. Отримані прибутки вкладаються у гральний бізнес, розважальні заклади, операції з нерухомістю тощо. Водночас поширюється корупція серед посадовців, зокрема в правоохоронних органах і структурах влади, особливо у місцях виробництва та транспортування наркотиків. Станом на 2025 рік, за оцінками Програми ООН із боротьби зі СНІДом (UNAIDS), в Україні налічується приблизно **350 700 осіб**, які вживають наркотичні речовини ін'єкційно. Це становить одну з найбільших груп споживачів ін'єкційних наркотиків у Європі. Переважно це молоді люди працездатного віку, і більшість з них має синдром залежності від цих речовин.

Останніми роками в Україні зростає попит на ін'єкційні та неін'єкційні наркотики, зокрема нові психоактивні речовини, що ускладнюють облік

реальної кількості споживачів. Експерти припускають, що кількість наркозалежних може перевищувати 5 мільйонів осіб, адже більшість не визнають залежності й не звертаються по допомогу. Тривожним є також омолодження наркозалежних: 20% — школярі, 60% — молодь 16–30 років, і 30% — старші за 30. Наркозалежність стає не лише медичною проблемою, а й загрозою національній безпеці. Відсутність ефективної профілактики спричиняє поширення наркозлочинності, що негативно впливає на всі сфери життя держави — економіку, політику, міжнародні відносини.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, передбачені XIII розділом КК України (ст. 305–320 включно).

За 2024 рік зареєстровано

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, ст. 305	201
Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, ст. 306	63
Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, ст. 307	17 601
Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, ст. 308	5 301
Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, ст. 309	20 627
Посів або вирощування снотворного маку чи конопель, ст. 310	872
Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів, ст. 311	288
Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, ст. 312	0
Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, або їх аналогів чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням, ст. 313	74
Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, ст. 314	1

Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, ст. 315	12
Незаконне публічне вживання наркотичних засобів, ст. 316	2
Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, ст. 317	978
Незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, ст. 318	1 157
Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин, ст. 319	15
Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, ст. 320	425

Правоохоронними органами виявляються нетяжкі кримінальні діяння, зокрема лєвова частка припадає, на ст. 309, 307, 308 ККУ. Натомість інші найбільш небезпечні кримінальні діяння, наприклад контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 305 ККУ) або порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 ККУ) тощо залишаються поза належною увагою правоохоронців.

На жаль, основна частина кримінальних правопорушень, виявлених у цій сфері припадає на «примітивні» діяння осіб, що перебувають на низькому (виконавському) рівні ієрархії наркоділерів (кур'єри, збувальники малих доз тощо). Недостатньо активно викриваються учасники наркобізнесу, що контролюють 90 % ринку наркотиків.

Викликає занепокоєння вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків особами раніше неодноразово засудженими за аналогічні кримінальні правопорушення, а також із застосуванням насильства, що потягло тяжкі наслідки тощо.

Кримінальна статистика не відображає повної картини наркозлочинності через її гіперлатентний характер — реальний рівень таких правопорушень у 6–8 разів перевищує зарєстрований. Це зумовлено як зацікавленістю учасників наркообігу у приховуванні злочинів, так і проблемами у правоохоронній системі (нестача кадрів, ресурсів, організаційні труднощі). Додатковим фактором є війна — у прикордонних до зони бойових дій областях фіксується вищий рівень наркозлочинності.

Посилюється контрабанда та нелегальне виробництво наркотиків. Щороку у світі викривають десятки тисяч підпільних нарколабораторій, де працюють навіть дипломовані медики, хіміки, студенти та науково-технічний персонал.

Лідерами за кількістю вчинених злочинів є Дніпропетровська область; м. Київ; Донецька область; у Запорізька область; Харківська область; Київська область.

Географічне розташування України та розвинена транспортна інфраструктура сприяють її використанню як транзитної держави для міжнародного наркотрафіку, а також як нового ринку збуту. Через Україну проходять основні маршрути контрабанди наркотиків із Афганістану, країн Азії, Латинської Америки та Європи — зокрема, так звані «Північний потік», «Південний маршрут» і «Балканський маршрут». У зв'язку з війною маршрути змістилися ближче до центральних та північних областей.

Наркотики доставляються авіаційним, поштовим транспортом або через особисте перевезення кур'єрами. Збільшується контрабанда психотропів з Польщі, Румунії та Молдови через нижчу вартість порівняно з героїном і кокаїном та зростання попиту серед молоді.

Попри певні зусилля, останніми роками ефективність боротьби з міжнародними наркоканалами знижується.

Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, як правило, вчиняють молоді люди чоловічої статі у віці від 18 до 30 років з відсутністю сталих сімейних зв'язків. Залежно від злочинної діяльності з наркотиками потрібно характеризувати особу злочинця так:

- виробники наркотичної сировини і наркотичних засобів поділяються на різні категорії залежно від виду діяльності з наркотиками, зокрема: сільські жителі культивують наркомісткі культури; медичні працівники та науковці займаються виготовленням наркотиків у підпільних лабораторіях; студенти медичних вишів та працівники медичних наукових лабораторій, підприємств, установ і організацій, що дотичні до легального обігу наркотиків, виготовляють синтетичні наркотики; інші.

- споживачі наркотиків – деградуючі раніше засуджені люди та інші ін'єкційні наркомани; особи, які час від часу долучаються до вживання наркотику (неповнолітні або особи молодого віку); вихідці з Кавказу, зазвичай споживачі дорогих синтетичних наркотичних засобів; представники творчої інтелігенції, великого і середнього бізнесу, політики, народні обранці періодично вживають дорогі наркотики – кокаїн, героїн; студенти та інші менш забезпечені верстви населення вживають дешеві наркотики.

- викрадачі наркотиків – службові особи, які мають доступ до готових наркотичних препаратів або наркосировини (працівники хімфармпідприємств, аптек і аптечних складів (велика частка жінок зі зв'язками зі споживачами наркотиків), а також раніше засуджені за кримінальні правопорушення, пов'язані з наркотиками.

- скупники (оптові) і збувальники наркотиків (наркобізнесмени), для яких характерна наявність злочинного досвіду, у тому числі з виготовлення, вживання і збуту наркозасобів, розгалуженість злочинних зв'язків, їх транснаціональний характер, розподіл ролей серед учасників злочинного угруповання.

- перевізники наркотиків – посередники між виробниками і збувальниками, збувальники, споживачі, водії-дальнобійники, провідники

залізничних потягів, стюардеси (екіпаж) повітряних суден, родичі або знайомі наркозалежного, кур'єри – закладники, випадкові люди.

- утримувачі наркопритонів – у переважній більшості виявляються люди хворі на наркоманію або люди дотичні до наркоманів і раніше засуджених осіб, як правило, за кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотиків.

- випадкові наркозлочинці, які вчинили один злочин, пов'язаний з наркотиками, всупереч своєму позитивному вихованню та дотриманню норм суспільної моралі.

- кришувальники наркозлочинності у «білих комірцях» – представники органів державної влади і управління, місцевого самоврядування, правоохоронці усіх рівнів, судді тощо.

- управлінці величезних транснаціональних злочинних організацій, що займаються наркобізнесом («наркокартелів») – може бути два типи осіб: перший – особи які займаються незаконним обігом наркотичних засобів, мають спеціальні знання, займають певне місце у злочинній ієрархії; другий – керівники з комунікативними можливостями, у суспільстві поважні люди, меценати, урядовці, народні обранці, вдалі бізнесмени тощо.

У дослідженнях, присвячених кримінологічним аспектам протидії наркозлочинності, наведено основні риси осіб, які причетні до незаконного обігу наркотиків. Понад половини (58 %) злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, вчинені особами з позитивними тенденціями в поведінці, які не перебували в полі зору правоохоронних органів. Виділяють такі типи учасників злочину, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків:

а) наркоділки, які очолюють організовані групи чи інші формування, та їх найближче оточення. їх характеристика збігається з характеристикою лідерів інших організованих структур і передбачає наявність у них таких якостей, як авторитарність, жорстокість, організаційні здібності, впевненість у власній перевазі та недоторканності тощо;

б) рядові учасники злочинних груп. Для них характерні жадібність, егоїзм, відсутність жалю до жертв, жорстокість, готовність до силових методів вирішення конфліктів тощо;

в) особи, які вирощують наркотичні речовини. Як правило, їх особисті якості не пов'язані з криміналізацією, близькі до характеристик жителів відповідної місцевості. Для них не є обов'язковим мотив користі чи збагачення;

г) особи, які збирають дикорослі наркотичні речовини. Серед них автор виділяє три групи: 1) професіонали, орієнтовані на користь – збагачення; 2) випадкові особи, які приїхали «за компанію», «з цікавості»; 3) особи, які систематично вживають наркотичні засоби – наркомани;

д) збувальники-професіонали, орієнтовані виключно на збагачення. Для них характерні спритність, наполегливість, уміння відшукати й переконати клієнта, прагнення встановити взаємовигідні зв'язки з працівниками правоохоронних органів, які обслуговують дану територію.

Кримінологічний портрет особи, яка здійснює збут наркотиків, має такий вигляд: у більшості випадків це особи чоловічої статі (68,4 %) зрілого віку від 29 до 35 років (58,9 %), не зайняті суспільно-корисною працею (71,4 %), які мають середню або середньо-спеціальну освіту (89 %), вживають алкоголь або наркотики (49,3 %). Як правило, раніше не судимі, а якщо і судимі, то за вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків (84,3 %). Більшість наркозбувальників, притягнутих до кримінальної відповідальності, не отримують великого доходу від продажу наркотиків, гроші ними використовуються для задоволення побутових потреб, а також для придбання наркотиків для власного вживання. При цьому, у порівнянні із сформованою у 80-х роках ХХ століття характеристикою цієї ж кримінологічної групи, збільшився вік осіб, які займаються такою незаконною діяльністю, виросла їх освіченість, зросла кількість злочинців, які на момент вчинення злочину не працюють і не навчаються. Соціально-демографічні ознаки, характерні для організатора наркобізнесу мають такий вигляд: в переважній більшості це особи 18–24 (36 %) або 30–39 (40 %) років, з середньою професійною (36 %) або повною загальною середньою (42 %) освітою, як правило, без постійного джерела доходу (87 %); одночасно із цим описом наводиться суперечлива йому теза про те, що організатори транснаціонального наркобізнесу мають, в основному, легальний бізнес, через який «відмивають» грошові засоби, одержані від незаконного обігу наркотиків.

Наявні статистичні дані про значні обсяги вилучених наркотичних засобів свідчать про масштабність наркобізнесу в Україні та суперечать зменшенню кількості засуджених. Це вказує на організований характер злочинної діяльності, що базується на високій підготовленості та професіоналізмі учасників.

Професійний злочинець зазвичай має вузьку спеціалізацію, володіє теоретичними знаннями, практичними навичками й вчиняє злочини з метою матеріального збагачення. Його діяльність — не просто спосіб життя, а джерело прибутку, часто з ознаками легалізації через формально законний бізнес. В таких випадках наркобізнес набуває рис організованої злочинності: чітка ієрархія, розподіл ролей, дисципліна, зв'язки з корумпованими чиновниками.

Оточення та ототожнення зі злочинним середовищем зміцнює кримінальний професіоналізм та сприяє його відтворенню. При цьому контингент учасників наркозлочинів є неоднорідним: одні прагнуть збагачення, інші — забезпечення власних потреб у наркотиках.

З огляду на сучасні тенденції, прогнозується зростання надходження «важких» наркотиків до України та подальша інтеграція місцевих угруповань у міжнародні злочинні мережі. За умови збереження нинішніх соціально-економічних умов, можна очікувати зростання та омолодження контингенту осіб, що вчиняють наркозлочини.

2. Детермінанти кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків

Упродовж останніх п'яти років рівень вживання наркотиків в Україні стрімко зростає, що становить реальну загрозу національній безпеці. Наркоманія дедалі більше поширюється серед молоді та дітей — наркотики пробують навіть 10-річні. Для ефективного запобігання цій проблемі необхідно всебічно дослідити чинники, що сприяють її розвитку, оскільки попит формує пропозицію.

До ключових причин наркоманії належать: військовий стан, стрес, втрата близьких, соціальна ізоляція, матеріальна незабезпеченість, криза цінностей, деградація інституту сім'ї, відсутність перспектив і здорового дозвілля, а також вплив шкідливого медіаконтенту. Всі ці чинники формують сприятливе середовище для поширення наркотиків, особливо серед дітей і молоді.

Наркоманія тісно пов'язана з незаконним обігом наркотиків. Витоки цієї злочинної діяльності — в глибших соціально-економічних, політичних і моральних процесах. Основними економічними детермінантами є системна криза, тінізація економіки, високий рівень безробіття, перевага доходів від наркобізнесу над легальними прибутками, відсутність дієвого контролю за банківськими операціями та неефективна економічна політика.

Серед соціальних причин — слабкість громадського контролю за владними структурами, непрозорість управління, що створює умови для корупції та безкарності. У сукупності ці фактори формують базу для існування і поширення наркозлочинності.

Політичні детермінанти: помилкові політичні реформи, уповільнення розвитку політичної системи та суспільної свідомості, політична нестабільність і слабкість місцевого самоврядування, дисбаланс між гілками влади, що сприяє корупції та порушенню прав. Недостатня політична воля для протидії наркотрафіку, безсистемна антинаркотична політика та слабкий парламентський контроль над діяльністю правоохоронців.

Організаційно-управлінські детермінанти: неефективна система управління, великі повноваження бюрократії, кадрові проблеми в правоохоронних органах, низька виконавча дисципліна і непрозорі кадрові рішення. Недостатня взаємодія між правоохоронцями в боротьбі з наркобізнесом та відсутність належної взаємодії з громадськістю.

Правові детермінанти: недостатнє дотримання принципів верховенства права, поширений правовий нігілізм серед посадовців і громадян, безсистемні зміни законодавства та зниження ефективності правозастосування.

Морально-психологічні детермінанти: втрата моральних орієнтирів у суспільстві, політична і економічна нестабільність, яка спричиняє відчуття невизначеності та недооцінку загрози наркотрафіку, особливо серед молоді, яка втрачає надію на краще майбутнє.

Інші детермінанти: географічне розташування України як транзитної країни для наркотиків до Західної Європи; зростання частки психічно хворих

і маргінальних осіб; пропаганда наркотиків через медіа як частина молодіжної субкультури; популяризація наркотиків у кіно і на телебаченні; наслідування молоддю західних протестних рухів, де наркотики є частиною стилю життя; активізація злочинних угруповань у залученні молоді до вживання наркотиків; ослаблення контролю над наркотрафіком в пострадянському просторі; втрата сімейних цінностей, що призводить до погіршення виховання дітей; проблеми в правоохоронних органах, зокрема омолодження кадрів та низька професійність, що знижує ефективність боротьби з наркоманією; відсутність системи раннього виявлення наркозалежних; високий попит на наркотики серед молодіжних та маргінальних груп, які втратили соціальні орієнтири.

Вивчення цих факторів дозволяє краще зрозуміти проблему наркоманії та розробити ефективні заходи для боротьби з нею.

3. Запобігання наркоманії та незаконному обігу наркотичних засобів

Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотиків є важливим кроком не тільки для зниження рівня злочинності, але й для зменшення смертності та поширення хвороб серед населення, поліпшення соціальної ситуації в країні та підвищення авторитету держави на міжнародному рівні.

Зусилля держави спрямовані на: запобігання незаконному обігу наркотиків і психотропних речовин, покарання винних осіб, а також лікування та реабілітацію наркозалежних. Основою цих заходів є національні та міжнародні нормативно-правові акти, зокрема Конституція України, міжнародні конвенції ООН та національні закони, які регулюють боротьбу з наркотиками, зокрема закони щодо боротьби з незаконним обігом наркотиків, психотропних речовин і їх прекурсорів.

Запобігання злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків здійснюється на двох рівнях: загальна профілактика та індивідуальна профілактика.

1. **Загальна профілактика** має на меті усунення причин і умов, що сприяють наркотизації населення, та вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаних з наркотиками. Цей рівень профілактики включає:

- Виявлення та усунення криміногенних детермінант, які сприяють поширенню наркотиків.
- Формування у населення негативної позиції щодо наркотиків.
- Контроль за законним обігом наркотичних засобів, щоб уникнути їхнього використання у немедичних цілях.

2. **Індивідуальна профілактика** спрямована на осіб, які вже мають проблеми з наркотиками та схильні до скоєння кримінальних правопорушень. Вона включає роботу з цими особами для їх реабілітації та попередження повторних злочинів.

Загальні заходи профілактики включають:

- Проведення спеціальних досліджень і аналітичної роботи для виявлення причин, що сприяють вживанню наркотиків.

- Масштабну роз'яснювальну роботу серед населення щодо небезпеки наркотиків, правових наслідків їх вживання та шляхів лікування наркозалежності.
- Спеціалізовані програми та публікації в засобах масової інформації, що пропагують здоровий спосіб життя та відмову від наркотиків.
- Профілактична робота з вразливими групами населення, зокрема молоддю, маргінальними категоріями та неповнолітніми.

Завдання та заходи спрямовані на досягнення ефективної реалізації державної політики у сфері боротьби з наркозалежністю та незаконним обігом наркотичних засобів в Україні. Важливими аспектами цієї політики є:

1. **Координація між органами влади та громадськими організаціями** для комплексного вирішення проблеми наркоманії, включаючи питання поширення ВІЛ-інфекції серед споживачів наркотиків.
2. **Надання медичних і соціальних послуг** для зниження ризиків поширення ВІЛ-інфекції та інших захворювань, зокрема серед ін'єкційних наркозалежних осіб.
3. **Оцінка потреб наркозалежних осіб** для максимального охоплення їх профілактичними та реабілітаційними програмами.
4. **Інформаційна робота**, що спрямована на формування у споживачів наркотиків навичок безпечної поведінки та відповідальності за власне здоров'я.
5. **Безкоштовний обмін стерильними голками, шприцами та дезінфікуючими матеріалами**, що є частиною зменшення ризиків поширення інфекцій.
6. **Розробка та впровадження терапевтичних програм**, у тому числі замісної підтримувальної терапії для наркозалежних.
7. **Підвищення рівня громадської підтримки** через інформаційні кампанії в засобах масової інформації для зменшення негативних наслідків наркотичної залежності.
8. **Створення інтегрованої системи лікування**, що включає боротьбу з СНІДом, туберкульозом та іншими супутніми захворюваннями серед наркозалежних.
9. **Консультавання і лікування з дотриманням прав пацієнтів і забезпечення їх конфіденційності.**
10. **Розвиток терапевтичних програм з низьким порогом входу**, що дозволяє наркозалежним особам звертатися за медичною допомогою без бар'єрів.
11. **Мінімізація складних правил для учасників програм медикаментозного лікування**, що дозволяє їм отримувати допомогу без зайвих ускладнень.

Загальнопрофілактична діяльність правоохоронних органів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків включає низку важливих заходів, спрямованих на зниження масштабів наркозлочинності та поліпшення ефективності правозахисних механізмів. Ось основні напрями:

1. **Комплексні заходи протидії незаконному обігу наркотиків:**
  - Запобігання ввезенню наркотиків через державний кордон та їх перевезенню до цільових точок.
  - Борьба з вирощуванням наркотичних рослин, виробництвом та масовим розповсюдженням наркотичних засобів.
2. **Посилення оперативного контролю:**
  - Контроль за торгівлею обладнанням і хімічними речовинами, що використовуються у виробництві наркотиків.
3. **Впровадження нових технологій:**
  - Використання новітніх технологій для збору інформації про незаконний обіг наркотиків, зокрема через Інтернет, контрабанду, маскування, нові психоактивні речовини.
4. **Удосконалення координації між правоохоронними органами:**
  - Покращення взаємодії між правоохоронцями, підприємствами, закладами охорони здоров'я та аптеками для запобігання витоку наркотиків у незаконний обіг.
5. **Моніторинг ситуації на ринку наркотичних лікарських засобів:**
  - Постійне відстеження тенденцій на ринку для виявлення загроз здоров'ю населення та економічним інтересам держави.
6. **Адаптація законодавства:**
  - Швидке внесення змін до законодавства з урахуванням динамічних змін у сфері незаконного обігу наркотиків.
7. **Удосконалення каральної політики:**
  - Розвиток альтернативних заходів впливу замість позбавлення волі для осіб, причетних до наркозлочинності.
8. **Міжнародне співробітництво:**
  - Розширення міжнародної співпраці з метою розробки спільних програм і проектів, проведення досліджень, обміну досвідом в сфері профілактики та лікування наркозалежності.
  - Приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами ООН і ЄС.
  - Інтеграція вітчизняного інформаційного простору в міжнародні інформаційні системи.
  - Зниження попиту на наркотики та подолання негативних наслідків їх вживання через спільні стратегії.
  - Сприяння удосконаленню механізмів боротьби з транснаціональною злочинністю та організованими злочинними групами.
9. **Обмін досвідом:**
  - Обмін інформацією з міжнародними партнерами щодо розвитку сучасного законодавства і новітніх методів боротьби з незаконним обігом наркотиків.
10. **Активна участь у міжнародному співробітництві:**

○ Формування загальносвітової системи боротьби з наркобізнесом шляхом участі в міжнародних організаціях та ініціативах, спрямованих на боротьбу з незаконним обігом наркотиків.

Основними цілями індивідуальної профілактики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, що здійснюється співробітниками Національної поліції, є усі можливі заходи, які змусили б осіб, що профілактуються, відмовитися від немедичного вживання наркотиків, від здійснення ними кримінальних правопорушень, що замислюються, плануються, підготовляються. Для досягнення поставлених цілей працівник поліції застосовує весь арсенал наявних у його розпорядженні сил, засобів, прийомів, використовує гласний і негласний методи 587 . У цілому така діяльність органів і підрозділів Національної поліції реалізується в наступних напрямках: 1. Індивідуальна профілактика незаконної пропозиції. Здійснюється щодо осіб, схильних до вчинення незаконних дій з наркотиками. 2. Індивідуальна профілактика щодо скороченню попиту на наркотики (зловживання наркотичними засобами). Здійснюється щодо осіб, які зловживають наркотиками, і груп ризику шляхом проведення виховних, правових, медичних і інших заходів, що спонукають їх відмовитись від уживання наркотиків, та повернутись до здорового способу життя. 3. Індивідуальна (рання) профілактика щодо виявлення осіб, що зловживають наркотиками та входять до групи підвищеного ризику. Здійснюється у процесі повсякденної роботи оперативно-службової діяльності співробітниками органів внутрішніх справ (профілактичної, оперативно-розшукової, слідчої, адміністративної) і спрямована у першу чергу на осіб раніше засуджених, соціально невлаштованих, з обтяжуючою спадковістю (страждають на психічні захворювання), робітників мережі аптек і хімфармпідприємств, неповнолітніх з неблагополучних родин тощо. 4. Індивідуальна профілактика щодо сприяння процесу лікування осіб, які страждають наркотичною залежністю. Здійснюється, як правило, разом з медичними установами. 5. Індивідуальна профілактика щодо сприяння процесу реабілітації осіб, схильних до вживання наркотиків. Зокрема, надання допомоги у забезпеченні повної ізоляції особи від подальшого спілкування зі звичним колом громадян, неформальною групою споживачів наркотиків. 6. Індивідуальна профілактика щодо усунення обставин (детермінант), що призвели до вживання наркотиків. Здійснюється за допомогою психологів, родичів, позитивних друзів, волонтерів шляхом встановлення твердого контролю над поведінкою особи у родині, побуті, за місцем роботи або навчання, сферою дозвілля. 7. Індивідуальна профілактика як здійснення спостереження за поведінкою і способом життя осіб, що зловживають наркотиками. Здійснюється співробітниками органів внутрішніх справ постійно з використанням як гласних, так і негласних методів збору інформації про дану особу